

Balázs Géza

A mítoszi küszöbön túl

■ Évezredek át a társadalmi, gazdasági, szellemi változásokat alig érzékelték az emberek. Egy nemzedéken belül többnyire az állandóság uralkodott. Napjainkban a változás a mindennapok tapasztalatává vált. Az emberiség a XX. században több területen is fordulóponthoz ért. Többek között a hagyományhoz való viszonyulásban. A hagyomány alapját jelentő mítoszok eltűnőben vannak. Gál Sándor találóan ír a mítoszi küszöbről, amelyhez az ő nemzedéke az 1950-es és az 1960-as években érkezett el. Azóta eltelt újabb fél évszázad. Mi van a mítoszi küszöbön túl?

De mi is az a mítoszi küszöb?

„Ha leírom azt a mondatot, hogy: „Bal lábán sarka vett, jobb lábán szélső talpa hasított”, akkor a mai harmincnyeven éves korúak aligha tudják értelmezni ezt az egyébként színmagyar mondatot. [...] Mégpedig azért, mert az a társadalmi, gazdasági, történelmi és közösségi, de főleg anyanyelvi időzóna, amelyben az iménti (magyar) mondat mindenki számára világos és érthető volt, a XX. század második felében lezárult. [...] Hozzávetőleg a múlt század ötvenes és hatvanas éveinek fordulóját jelölhetném annak a MÍTOSZI KÜSZÖBNEK, amely ezt az évszázadok alatt kialakult és működő társadalmi és gazdasági rendet és rendszert múlt idejűvé tette.” (2017, 156.)

A mai olvasók többsége nem érti már az említett színmagyar mondatot. Egy testre írt ősi tulajdonjel volt, a kislibák, kacsák, csirkék megjelölésére szolgált. S ahogy ez a jelenség, nyelvi megfogalmazása eltűnik, úgy tűnnek történetek, mondókák, játékok, ritmusok, dallamok, mozgásformák is. Az egy nyelven (anyanyelven) belüli megértés lehetetlenségére vonatkozik az anyanyelvi időzóna kifejezés. Másként úgy fogalmazhatjuk meg: megszakad, megszűnik a nemzedékek közötti párbeszéd, megértés, hagyományátadás. De mi van a mítoszi küszöbön túl?

Illyés Gyula is hasonlóan ír a már alig olvasott, de a magyarság történelmével, néprajzával, nyelvével, lelkületével mélyen átitatott munkájában, a *Puszták népében*

– csakhogyan nála a kultúraváltás még korábbi időpontra, az 1930-as évekre tehető.

„Az a vidék például, amelyről én beszélek, nem is rég a népművészetet oly sűrű, gazdag forrásokban ontotta, akár Izland a maga geizirjeit... Bartók, hogy én is folytatom, korszakalkotó gyűjteménye, a *Magyar Népdal* anyagának csaknem egyharmadát nálunk, Ozora mellől szedte össze, Iregen. A cselédek most kuplét énekelnek... [...] Énekelnek még népdalt is, de aki ad a műveltségre, aki fejlődni akar, az a székesfőváros románcaival fertőzi a levegőt. Ez a fejlődés útja, mondják. [...] Mi jót várunk attól a műveltségtől s annak fejlődésétől, amelynek csak távoli leheletére is elsorvad és összeomlik minden, ami igaz lelki érték? [...] Kell példát hoznom arra, hogy a világ és társadalom folyásáról a cselédek közt a nyomdatermékek több és veszélyesebb babonát terjesztettek, mint a pislogó vénasszonyok? A pusztákra a betű a tömény, nemzetközien kipróbált ostobaságokat közvetíti.” (1969, 171–72.)

Illyés sorai kapcsán még csak annyit mondhattunk: a népi kultúrát felváltja a félnépi vagy tömegkultúra. Azóta azonban gazdasági és politikai rendszerváltások, informatikai fordulat következett be. Folyamatos kultúraváltásban vagyunk. Ennek a váltásnak jellemzőit és szellemi következményeit minden területen tapasztalni. A felszínen úgy találkozunk vele, mint a hagyományos, falusi, vidéki életmód átalakulása, a nyelvjárások visszaszorulása, gyorsuló nyelvi (különösen szókincsbeli) változások, urbanizáció, globalizáció, sőt egyre több területen valamiféle hibridizáció.

Bartóknak és Kodálynak szerencséje volt, mert a XX. században rátalálhattak még a régi stílusú magyar népdalra. Martin Györgynek és társainak sikerült feltérképeznie a hagyományos néptánckultúrát és élő táncművészetét Erdélyi Zsuzsának egy bujdosó szakrális folklórműfajt, az archaikus népi imádságokat. Nyomukban más művelődési területeken is történtek felfedező, leletmentő megmozdulások. S bár a tárgyi és a szellemi

hagyományban még mindig lehetnek lappangó értékek, azt mindenesetre sejtjük, hogy valami véget ért.

Elérkeztünk, sőt már át is haladtunk a mítoszi küszöbön. De mi van a küszöbön túl?

A mediális változások leírásában Marshall McLuhan pontosan érzékeltette ezt, és találó megnevezéssel illette: világfalu.

„Az új elektronikus egymásrautaltság globális falu képeben teremti újra a világot.” (2001, 45)

A globális falu eszmevilága is globális. Globális mítoszok, újabb angol kifejezéssel városi legendák és összeesküvés-elméletek uralják. Kultúráját pedig a széles nagyközönségnek szóló tömegkultúra jellemzi. A globális mítosz hasonlít a hagyományos mítoszra, a városi legenda a szakrális, népi legendákra, a tömegkultúra is a folklorra, és az egész mégsem ugyanaz, még akkor sem, ha ugyanazt a funkciót látja el: magyarázatokat ad, szórakoztat. A folklór új változatai alakultak ki: mai, városi folklór, neofolklór. Szerepe és működése hasonló a hagyományos folklóréhoz, és mégsem ugyanaz.

A legnagyobb különbség a szellemi világnak a lehorgonyzásában van. Hogy a szellemi világ mennyiben kapcsolódik a közösség hagyományaihoz, és valóban a közösség cselekvő együttműködése szerint él és alakul-e. Az ember közösségi lény, sőt kisközösségi lény. Csak egy kiismerhető szabályrendszerben, adott, beleszületett vagy beletanult közösségében érzi jól magát. A kisközösség támaszt, biztonságot jelent. A kisközösség kultúrája az, ami meghatározza gondolkodásmódját. Ha a kisközösség felbomlik, megszűnik, avagy esetleg ki sem alakul, akkor az ember támasz nélkül marad. A közösségek felbomlásának következményei a lelki és társadalmi zavarok, megpróbáltatások, konfliktusok, sőt betegségek.

Konrad Lorenz érzékeltette ezt, és az emberiség általa fel-sorolt nyolc halálos bűne egyikeként ezt fogalmazta meg:

A tradíciók lerombolása.

„Az a fejlődési ütem, amit a kultúrára saját gyermeke, a technológia kényszerít rá, azzal a következménnyel jár, hogy a fiatalság joggal nevezi elavultnak az aktív generációnak még birtokában levő örökölt ismeretanyag jelentős részét is.” (1994, 97.)

„A természetes kultúrával rendelkező ember legmélyebb lényéből fakad, hogy csak egy kultúrában és kultúrával találhat megfelelő azonosulást.” (1994, 103.)

„Egy bizonyos ponton a fiatal generáció már nem képes arra, hogy kulturális értelemben az idősebbeket megértse, s arra még kevésbé, hogy azonosuljon vele.” (1994, 138–39.)

„Nagyon nehéz lesz megértetni velük, hogy mindaz, ami a kulturális fejlődés során keletkezett, az ugyanolyan pótolhatatlan és csodálatra méltó, mint az, ami a törzsfel-

dés folyamán jött létre, nehéz lesz velük megértetni, hogy a kultúra kioltható, akár egy gyertyaláng.” (1994, 105.)

Csak elméletben létezhet globális közösség. A globális mítoszok csak elméletben helyettesíthetik a kisközösség mítoszait. A kisközösség szervesen elsajátított mitológiáján túl egy vegyes, kevert, leegyszerűsített mítospótlék van, leginkább ez a globális mítosz.

A kultúraátalakulás kultúrávesztéssel és új kulturális elemek kialakításával és elsajátításával jár együtt. Kérdés, hogy a globális és hibridkultúrák milyen érzelmi azonosulást jelentenek, milyen kapcsolatot a távoli és közeli múlttal.

Az egyénkultúra, egysíkúság és a hibriditás veszélyezteti az ember személyiségét. Konrad Lorenz ezt az emberiséget fenyegető halálos bűnök közé sorolja:

„Az emberiség egyre jobban dogmatizálható. Az azonos csoportkultúrákban egyesülő emberek számának növekedése, a közvéleményt befolyásoló tömegtájékoztató technika tökéletesedése a nézetek uniformizálásához vezet a történelem folyamán még sohasem tapasztalt mértékben.” (1994, 139.)

Most még csak azt tapasztaljuk, hogy gyors kulturális váltások vannak. A nyelvhasználatban értelmezési problémákkal találkozunk. Egy hatalmas, kiveszésre ítélt magyar archaikus nyelvkincs áll szemben egy nemzetközi, stilisztikailag egyszerűsödött, vegyületes kifejezőkészséggel. A szellemi kultúrában egy visszaszoruló magyar folklórkincs és irodalom áll vesztesre egy nemzetközi, egyszerű kódú tömegkultúrával.

A mítoszi küszöbön, az anyanyelvi időzónán túl ismeretlen törvényszerűségek szerint működő világ van.

Mítoszaink elvesztek, vagy elveszében, a mítoszi küszöböt átléptük. Az anyanyelvi időzónánkban ugrás következett be, olykor a nemzedékek már nem értik egymást, s a magyarság területi széttagolatlansága is kommunikációs nehézségeket okoz. Mindennapi tapasztalatunk a történelmi tudás és tudat elsatnyulása, végső soron visszaszorulása. Új típusú szellemi és tárgyi kultúra jön létre, másfajta ember, magyarság alakul.

IRODALOM

GÁL Sándor: *Nincs harmadik lehetőség*. Szerk. MOLNÁR Katalin, Obec Búc / Búcs Község [2017]

ILLYÉS Gyula: *Puszták népe*. Bp., Szépirodalmi, 1969

LORENZ, Konrad: *A civilizált emberiség nyolc halálos bűne*. Ford. GELLÉRT Katalin, Bp., IKVA, 1994

McLUHAN, Marshall: *A Gutenberg-galaxis. A tipográfiai ember létrejötté*. Ford. KRISTÓ NAGY István, Bp., Trezor, 2001